

Göstergelelerarası Çeviri Bağlamında İnan Uyarlama Sineması

Aysel YILDIZ EROL

Aysel YILDIZ EROL

GÖSTERGELERARASI ÇEVİRİ BAĞLAMINDA İRAN UYARLAMA SİNEMASI

ISBN 978-625-6829-87-9

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilmektedir.

I. Baskı: Ağustos 2023, Ankara

Yayın-Proje: Ferdi Akkaya
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Aysel YILDIZ EROL

1988 yılında Antalya'da doğmuş, aynı şehirde ilk ve ortaöğretimini tamamlamıştır. 2010 yılında Ankara Üniversitesi - Fars Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olmuştur. 2011 yılında kazandığı bursla Hollanda - Leiden Üniversitesi, Orta Doğu Çalışmaları Bölümü'nde yüksek lisansını tamamlamıştır. 2015 yılında Kırık-kale - Ankara Üniversitesi ortak doktora programına başlamış ve "Göstergelerarası Çeviri: İran Sinemasına Uyarlanan Edebî Eserler Üzerine Bir İnceleme" başlıklı teziyle 2022 yılında mezun olmuştur. Hâlen Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Mütercim ve Tercümanlık bölümünde doktor öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir.

ORCID No: 0000-0002-5043-5753

ÖN SÖZ

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "İletişim amacıyla kullanılan her türlü gösterge dizgesinin yapısını, işleyişini inceleyen bilim; im bilimi, semiyoloji, semiyotik" şeklinde anlam bulan göstergebilimin önemi günden güne artmış ve günümüze gelindiğinde göstergebilimin uygulama alanları daha da çoğalmıştır. Bunun nedeni de, göstergebilimin bir iletişim dizgesine sahip olan, yazın dışında, resim-müzik, sinema, şiir, mimarlık gibi alanlarda uygulanabilir olmasıdır. Bu çalışmada amacımız bir edebî eser, beyaz perdeye nasıl daha iyi aktarılabilirdi değil; aktarılmış olan iletiden yola çıkarak anlamlama süreçlerini açıklamaya çalışmaktır. Filmin anlamlama sürecinde, kültürel, toplumsal, ruhsal boyutlar da önemli olduğundan, göstergebilim ile bu sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sebeple İran edebiyatından sinemaya aktarılmış olan dört film göstergelerarası çeviri bağlamında incelenmiştir.

İran sineması ve İran edebiyatı arasındaki ilişkiyi irdeleyen ve göstergelerarası çeviri kapsamında incelenen örnekler ile bundan sonra uyarlama konusunda ülkemizde, özellikle İran sineması hakkında yapılacak olan çalışmalara katkı sağlaması hedeflenen bu çalışma 2022 yılında savunduğum, "Göstergelerarası Çeviri: İran Sinemasına Uyarlanan Edebî Eserler Üzerine Bir İnceleme" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Bu çalışmanın seçilmesinde ve kitaplaştırılmasında danışmanım Prof. Dr. Yusuf ÖZ, görüşleriyle bana yepyeni açılımlar sağlamış, süreç boyunca yazılanları aşama aşama değerlendirmiştir. Kendisi beni içtenlikle desteklemiş, yönlendirmiş ve çalışmaya en az benim kadar değer vermiştir, sonsuz şükranlarımı sunarım.

Ayrıca bu çalışmanın ortaya çıkma sürecinde benimle kıymetli vaktini paylaşma inceliğini gösteren ve yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Abdüsselam BİLGEN'e; çalışmaya olan ilgileriyle bana güç katan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU'na,

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ'a, Doç. Dr. Yakup ŞAFAK'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak yaşamım boyunca maddî ve manevî her türlü desteği sağlayarak beni eğitim ve öğretim hayatına hazırlayan aileme; süreç boyunca beni destekleyen ve özverisiyle her daim yanımda olan eşime teşekkürlerimi sunarım.

Aysel YILDIZ EROL

Karaman, 2023

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iv
-------------	----

1. BÖLÜM

GÖSTERGEBİLİM VE UYARLAMA

Göstergebilim.....	1
Çağdaş Göstergebilimin Temsilcileri.....	4
Türkiyede ve İranda Göstergebilim	12
Göstergebilim ve Sinema İlişkisi	17
Göstergelerarasılık ve Göstergelerarası Çeviri İlişkisi.....	18
Uyarlama	21
Uyarlamanın Tanımı.....	21
Uyarlama Türleri	24

2. BÖLÜM

İRAN EDEBİYATI VE İRAN SİNEMASI

İran Edebiyatına Kısa Bir Bakış.....	31
Sinema Tarihi	35
Edebiyat ve Sinema İlişkisi	36
İran Sineması	39
Sinemanın Doğuşu ve Devrim Öncesi İran Sineması.....	39
Devrim Sonrası İran Sineması.....	47
İran Edebiyatından Uyarlama Yapan Sinemacılar	51
Dâryûş-i Mehrcûyî (1939-).....	52
Dâvûd-i Mollâ-pûr (1939-).....	57
'Abbâs Kiyârustemî (1940- 2016)	58
Mes'ûd-i Kîmyâyî (1941 -)	62
Behmen Fermânârâ (1942-).....	63
Sohrâb Şehîd-i Şâliş (1944-1998).....	64

Emîr Nâdirî (1945-)	65
Keyümers-i Pûr-Âhmed (1950-)	65
Rahşân Benî-İ'timâd (1953-)	66
Muhammed-'Alî-yi Tâlibî (1958-).....	68

3. BÖLÜM

ÖRNEK ESERLER VE FİLM

UYARLAMALARININ İNCELENMESİ

Şovher-i Âhû Hânım (Ahu Hanımın Kocası)	71
Eserin Tanıtımı	71
Eser ve Filmin Ana Kahramanları	73
Eserin Özeti.....	76
Filmin Özeti	80
Zaman / Mekân Bağlamında Eser ve Filmin Karşılaştırılması	85
Olay Örgüsü Bağlamında Eser ve Filmin Karşılaştırılması	87
Göstergelerarası Çeviri Bağlamında Eser ve Filmin	
Karşılaştırılması.....	96
Uyarlama Türünün Belirlenmesi.....	103
'Azâ-dârân-i Bayel (Bayel Ağıtçıları).....	104
Eserin Tanıtımı	104
Eser ve Filmin Ana Kahramanları	106
Eserin Özeti.....	107
Filmin Özeti	112
Zaman / Mekân Bağlamında Eser ve Filmin Karşılaştırılması ...	117
Olay Örgüsü Bağlamında Eser ve Filmin Karşılaştırılması	118
Göstergelerarası Çeviri Bağlamında Eser ve Filmin	
Karşılaştırılması.....	123
Uyarlama Türünün Belirlenmesi.....	141
Dâş Âkol (Daş Akol)	142
Eserin Tanıtımı	142

Eser ve Filmin Ana Kahramanları	143
Eserin Özeti.....	145
Filmin Özeti.....	148
Zaman / Mekân Bağlamında Eser ve Filmin Karşılaştırılması ...	154
Olay Örgüsü Bağlamında Eser ve Filmin Karşılaştırılması	154
Göstergelerarası Çeviri Bağlamında Eser ve Filmin Karşılaştırılması.....	158
Uyarlama Türünün Belirlenmesi.....	168
Çekme (Çizme).....	169
Eserin Tanıtımı	169
Eser ve Filmin Ana Kahramanları	169
Eserin Özeti.....	171
Filmin Özeti.....	174
Zaman / Mekân Bağlamında Eser ve Filmin Karşılaştırılması ...	178
Olay Örgüsü Bağlamında Eser ve Filmin Karşılaştırılması	179
Göstergelerarası Çeviri Bağlamında Eser ve Filmin Karşılaştırılması.....	184
Uyarlama Türünün Belirlenmesi.....	191
SONUÇ	193
KAYNAKÇA	197

1. BÖLÜM

GÖSTERGEBİLİM VE UYARLAMA

Göstergebilim

Eski Çağ'dan günümüze kadar birçok felsefeci, bilim insanı ve hekimler *gösterge* (sign) kavramı üzerine fikirler ortaya koymuşlardır. Yunanca *semeion* olarak geçen gösterge kavramı İsa'dan önce 5. yüzyılda *sempptom* olarak değerlendirilirken, 20. yüzyılda *göstergebilim* (semiotics), bir bilim dalı olarak kabul edilmiştir.¹ Bu bilim dalının çalışma alanını anlamak için öncelikle gösterge kavramı üzerinde durmak gerekir. Gösterge ve göstergebilime dair yapılmış birçok benzer tanım bulunmaktadır. Göstergenin genel tanımı, *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü*'nde: "Kendi dışında bir şeyi temsil eden ve temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. bu açıdan genel olarak, sözcükler, işaretler, simgeler vb. *gösterge* diye adlandırılır"² tanımı yapılmıştır.

Göstergebilim; göstergeleri inceleyen, araştıran ve göstergeler üzerine çalışan bilim dalıdır. Çağdaş göstergebilimin öncüsü, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure göstergebilimi "göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bilim" olarak tasarlamıştır.³

1 Mehmet Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 27.

2 Mehmet Rifat, *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü*, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 124.

3 Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar), Multilingual Yayınları, İstanbul, 1998, s. 46; Saussure'e dair ayrıntılı bilgi ilerleyen bölümlerde verilecektir.

Saussure göstergebilimin henüz var olmadığı için ne olacağına söylenemeyeceğini, ama göstergebilimin var olmaya hakkının olduğunu ve yerinin de önceden belli olduğunu söyler.⁴ A. J. Greimas ise göstergebilimi anlam ve anlamlama olguları üzerinde çalışan; hem dünyanın insan, hem de insanın insan için taşıdığı anlamı araştıran dal olarak yorumlamıştır.⁵

Çağdaş göstergebilimin temellerinin 20. yüzyılda atılmakla birlikte ilk ortaya çıkış serüveninin Antik Yunan döneminde *gösterge* (semeion) olarak ortaya çıktığına yukarıda değinmiştik. Günümüzde, Türkçede *göstergebilim* olarak adlandırılan *semiologie* (Fr.) sözcüğü, Eski Yunanca *semeion* (gösterge) ve *logia* (söz, kuram anlamındaki logos) sözcüklerinin bileşiminden doğmuştur.⁶ Türkçede göstergebilim, *semiyoloji* ve bir dönem de *imbilim*⁷ olarak adlandırılmıştır. Gösterge anlamına gelen Yunanca semeion, teknik ve felsefi bir kavram olarak İsa'dan önce 5. yüzyılda Yunanlı hekim Hippokrates ve Yunanlı felsefeci Parmenides tarafından daha çok *kanıt*, *belirti*, *septom*⁸ olarak ortaya atılmıştır.

Sofistler olarak adlandırılan felsefeciler gösterge kavramını dil ile ilişkilendirmişlerdir. Sofist filozof Prodicus, dil üzerine yoğunlaşarak Hippokrates ve Parmenides tarafından ortaya atılan semptomun, dilde de olabileceğini ve doğru seçilmiş kelimelerin etkili bir iletişim için gerekli olduğunu savunmuştur. Prodicus ile gösterge kavramı kelimeler bazında incelenmeye başlamıştır.⁹

Stoacı filozoflar, gösterge kavramının *anlamlandırma* yönüne eğilmişler ve gösteren (semainon) ile gösterilen (semainomenon)

4 Akt: İlhami Sığırcı, *Göstergebilim Uygulamaları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 32.

5 Akt: İlhami Sığırcı, *Göstergebilim Uygulamaları*, s. 32-36.

6 Mehmet Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, s. 27.

7 V. Doğan Günay, *21. Yüzyılda Göstergebilim*, s. 28.

8 Mehmet Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, s. 27.

9 Ahmet Güneş, "Göstergebilim Tarihi", *Humanities Sciences*, Cilt 8, Sayı 4, 2013, s. 335.

arasındaki karşıtlıktan söz ederek, Batı düşünce tarihinde bir göstergeler öğretisi oluşturma yolunda adım atmışlardır.¹⁰ Ortaçağ dönemlerinde, İngiliz filozof Roger Bacon (ö. 1292) *De Signis* isimli eserinde gösterge kavramına dair dilsel ve dilsel olmayan göstergeler şeklinde iki ayırım yapmıştır.¹¹ Bunun yanı sıra doğal göstergeleri de bu iki sınıftan ayrı tutmuştur. Böylece üçlü bir gösterge modeli ortaya atmış ve bu modelde *gösterge* (sign), bu göstergenin *göndergesi* (reference) ve bu gönderimi *yorumlayan* (interpretant) olduğunu belirterek duman örneğini¹² vermiştir. Bu örneğe göre; duman bir gösterge, ateş bir gönderim ve bir şeylerin yandığı mesajını alan insan da yorumlayıcıdır.¹³ Yani açık bir alanda duman gören bir insan, dumanın yükseldiği yerde ateş yakıldığını, ateşi görmeden anlayabilmektedir.

17. ve 18. yüzyıllarda, İngiliz felsefeci John Locke (ö. 1704) dört kitaptan oluşan *An Essay Concerning Human Understanding* (İnsan Anlığı Üstüne Bir Deneme) adlı eserinde bilimin üç temel dalı olduğunu ve bunlardan birinin de *semeiotike* ya da *göstergeler öğretisi* olduğunu söylemiştir. Böylece Locke göstergeler öğretisi anlamında ilk kez *semeiotike* terimini kullanmış ve diğer bilimlerde arasında ayrı bir yer vermiştir. Locke'a göre göstergeler öğretisinin amacı da insan zihninin etrafındaki bütün nesnelere anlamak ya da anlamlandırmaktır.¹⁴

John Locke'un görüşlerinden etkilenen Fransız matematikçi Jean Henri Lambert (ö. 1777), iki ciltlik eseri *Neues Organon* (Yeni Organon) adlı yapıtını dört bölüme bölünmüş bir *Semiyotik* bölümünde, düşüncelerin ve nesnelere belirtilmesiyle ilgili bir öğretiyi ge-

10 Mehmet Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, s. 28.

11 Ahmet Güneş, "Göstergebilim Tarihi", s. 335.

12 John Deely, *Basics of Semiotics*, Indiana University Press, ABD, 1990, s. 33.

13 John Deely, *Basics of Semiotics*, s. 33.

14 John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, Oxford University Press, 1975, s. 720-721, Akt: Mehmet Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, s. 28.

liştirir. Bu öğretiminde daha çok dilsel göstergeler üstünde durmakla birlikte müzik, koreografi, arma, amblem, törenler¹⁵ gibi göstergelerden söz etmiştir. Genel olarak göstergebilim bir bütüncedeki anlamı inceleyen, anlamın oluşumunu ele alan bir yöntem ve bilim dalı¹⁶ olarak görülmektedir.

Çağdaş Göstergibilimin Temsilcileri

Çağdaş göstergebilimin temelleri, 20. yüzyılın ilk yıllarında İsveçli dilbilimci Ferdinand de Saussure ve Amerikalı matematikçi, mantıkçı ve filozof Charles Sanders Peirce tarafından neredeyse eşzamanlı olarak, ancak birbirlerinden habersiz şekilde atılmış ve göstergebilim 1960'lardan sonra bağımsız bir bilim dalı¹⁷ hâline gelmiştir. Saussure ve Peirce'den sonra gelen ve göstergebilimi geliştirmek için uğraşan diğer belli başlı kuramcılar arasında Louis Hjelmslev, Roland Barthes, Charles W. Morris, Algirdas J. Greimas, Yuri Lotman, Christian Metz, Umberto Eco, Julia Kristeva¹⁸ gibi isimler sayılmaktadır.

Ferdinand de Saussure (1857-1913)

Çağdaş dilbilimin ve çağdaş göstergebilimin kurucusu, Ferdinand de Saussure, doktorasını verdikten sonra altı aylık bir Litvanya gezisine çıkmış ve dönüşte Paris'e yerleşmiştir. Paris'te M. Bréal, J. Darmesteter gibi dilbilimcilerin derslerine katılmış ve sonrasında başarılı bir şekilde karşılaştırmalı Germen dilbilgisi, Yunanca, Latince ve Litvanca dersleri vermiştir.¹⁹ 1891 yılında Cenevre'ye

15 Mehmet Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, s. 28.

16 V. Doğan Günay, *Bir Yazımsal Göstergebilim Okuması Kuyucaklı Yusuf*, Pa-patya Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 52.

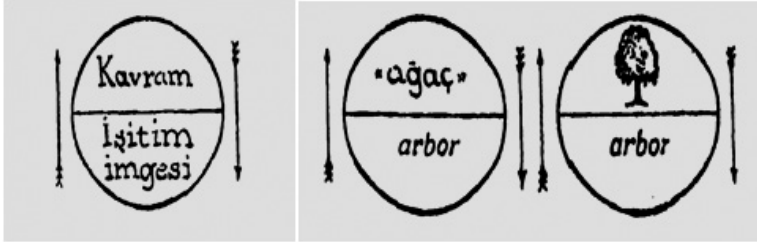
17 Esra Karaman, "Roland Barthes ve Charles Sanders Peirce'in Göstergebilimsel Yaklaşımlarının Karşılaştırılması", *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, s. 28.

18 Mehmet Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2*, Yapı Kredi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2014, s. 231-364.

19 Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, s. 9.

dönmüştür. Cenevre Üniversitesinde karşılaştırmalı Hint-Avrupa dilbilimi, Sanskritçe, vb. okutmuş; ömrünün sonuna değin bu görevde kalmıştır.²⁰ Ölümünden üç yıl sonra, Saussure'ün derslerinde bulunmuş olan öğrenciler tarafından ders notları kitaplaştırılarak 1916'da *Cours de linguistique générale* başlığıyla yayımlanmış²¹ ve Berke Vardar tarafından da *Genel Dilbilim Dersleri* olarak Türkçeye kazandırılmıştır.

Göstergebiliminin dilbilimi kapsadığını öne süren Saussure göstergebilim alanının varlığını duyursa da yoluna dilbilimden devam etmiştir. Dili de bir gösterge sistemi olarak değerlendiren Saussure'e göre kavramla işitimi sisteminin birleşimi göstergeci ve gösterge (Fr. signe); tamamıyla bütünü ifade etmelidir; yani bütünü belirtmek için gösterge sözcüğü kullanılmalı, kavram yerine *gösterilen* (Fr. signifié) ve işitimi imgesi yerine de *gösteren* (Fr. signifiant)²² terimleri benimsenmelidir. Saussure; kavram (gösterilen) ve işitimi imgesinin (gösteren) birbirine bağlı olduğunu ve birbirini çağrıştırdıklarını ikili gösterge modelinde şu şekilde örneklemiştir.²³

Şekil 1: Saussure'ün Gösterge ve Ağaç Simgesi Çizimi

Saussure'a göre zihinde oluşan soyut kavram gösterilen, somut dışavurum biçimi de gösterendir. Bu iki boyut, bir kâğıdın iki yüzü gibidir, bu iki yüz birbirine yapışıktır ve kâğıt ne kadar ince kesilirse

20 Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, s. 8-10.

21 Mehmet Rifat, *Göstergebilimin ABC'si*, s. 32.

22 Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, s. 111.

23 Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, s. 110.